

“Kitab barədə” layihəsinin məqsədi odur ki, kənar dedi-qodular ədəbiyyatda yer almasın, yazıçılar ənənəvi “nə yazırsınız”, “filan məsələ haqqında nə düşünürsünüz”, “övladınızın da bu səhnətlə məşğul olmasını istərdinizmi?”, “ikinci dəfə doğulsaydınız, yenə yazar olardınızmi” kimi bezdirici, çəynənmiş suallara cavab verməli olmasınlar, ki-tablarından danışsınlar. Söhbət sırf müsahibin, ədəbin hansısa kitabı barədə olsun. Belə olan halda cəmiyyətdə həm o kitab barədə fikir formalaşa bilər, həm kitab təbliğ edilir, həm də qələm adamının əsərini oxumadan, “ümumi suallarla” baş gırılənlər bunun müəllifə hörmətsizlik olduğunu dərk edərlər. Budəfəki müsahibimiz yazıçı Qan Turalıdır. Onunla bu yaxınlarda çapdan çıxan “Doqquz hekayə” kitabı barədə danışdıq.

- Hekayələrindəki lakonizm barədə danışaq...

- Hamımız kitab oxuyuruq (Kəramət Böyükçöl və Şəhriyar del Gerani istisnadır - gülür). Bir düşün, necə oxuyuruq? Bəzən darıxa-darıxa, səhifələri ötürə-ötürə mütaliə edirik. Məsələn, Viktor Hüqonun “Paris Notr-Dam kiləsi” romanını səhifə-səhifə ötürə-ötürə

miş Homer də kimlərdənsə təsirlənib. Əlbəttə, mən bunları qeyd etdikdə heç o nəticə çıxmamalıdır ki, mən orijinal əsər yaratmağın əleyhinəyəm. Sadəcə, dediyim odur ki, yazacağın mətnin digər mətnlərlə “qohumluq əlaqələri” olmalıdır.

Biz kitabdan oxuduğumuz və ya həyatda gördüyümüz başqa işlər arasında ciddi fərq qoyuruq. Kant deyirdi ki, əlimdəki yüz talerlə, fikrimdəki yüz taler arasında heç bir fərq yoxdur. Mənə elə gəlir ki, Raskolnikov bizim hər birimizin həyatına əksər qonşumuzdan, qrup yoldaşımızdan çox təsir göstərmiş. O mənada həyatla ədəbiyyat arasında kəskin sədd çəkilməsinin əleyhinəyəm. Ədəbi qəhrəmanlar beynimizdəki dünyada mövcuddurlar, ona görə də mən onların adını çəkəndə, hansısa həyatı bir adamın adını çəkmiş oluram.

- “Şaxta Babanın qətlə” “hekayəsinin üslubu - bir hadisəni bir neçə adamın dilindən yazmaq - dünya ədəbiyyatında da dəfələrlə işlənib. Səni bu məlum ədəbi priyomdan istifadə etməyə vadar edən nə oldu?

- Əsərin yazılma metodunu Akutava Rünəskenin “Rasyomon darvazası” əsərindən götürmüşəm. Folknerin

yumor bir neçə qatdandır. Zəmanəmizdə yumor tələb olunur, bir az ciddiyyətdən uzaqlaşmalıyıq. O, hekayədə Kafka ilə yeganə paralellik, “əlyazma qırılır” məsələsidir.

- “Çilğınlar” hekayəsini Lars Fon Tirerə ithaf etmişən. Adı çəkilən rejissor “Dəccal” filmi Tarkovskiye ithaf edib - müəllimiylə belə vidalaşıb. Sən hekayəni niyə Triere ithaf etmişən, yaxud “kimlə vidalaşırsan?”

- Yox, burda sən düşünən mənada vidalaşma və ya hansısa mesajdan söhbət getmir. Sadəcə, Trerin “İdotlar” filmi var, o əsərin strukturunu Tirerdən əxz etmişəm deyə, elə ona da ithaf etmişəm. Bu da ədəbiyyatda əslində sınaq olmuş üsuldur, sığortalanmaq üçün abırılı bir yoldur.

- “Darıxanlar” hekayəndə əslində iki məğlub insanın obrazı var. Ancaq bu hekayəndə həm sual doğuran, həm də cavab tapdığın məqam fəlsəfə ilə bağlı olur. Yaxud prokurorun üç günü” povestində qəhrəman Kant haqqında danışır. Sanki ixtisasını əsərlərində unuda bilmirsən, yoxsa?

- Mənim üçün ədəbiyyatla həyat arasında sədd olmadığı kimi, ədəbiyyatla fəlsəfənin də arasında sədd yox-

deyilik. Mirzə Cəlil dövrünə bax, hamıya gülüblər, hətta özlərinə də. Ancaq təəs-süf ki, indi gülməyə qorxanlar var. Biz bu gün deyirik ki, tolerant xalqıq, biz tolerantlığı nə ilə qazanmışıq? Şübhəsiz ki, ədəbiyyatın hesabına.

- “Füzulinin qayıdışı” pyesində Füzuli yeni əsrin imkanlarından xəbərsizdir, polis az qala ona müəllimlik edir. Bununla onu demək istəyirsən ki, müasir dünyanın Füzuliylə dərki mümkünsüzdür?

- Füzulini xalqa yaxın buraxmaq istəməyən adamlar var. Məsələn, elə danışırlar ki, guya Füzulini bunlardan başqa başa düşən adam olmaz. Füzulinin üstündə polislik etmək istəyənlər var. Ümumiyyətlə, klassikləri xalqa yaxın buraxmamaq azarı canımızdan çəkilir. Onların acığına elə polis obrazı yaratmışam ki, hətta Füzulidən də çox bilir. Mənə deyirlər ki, axı bizdə polis belə olmur? Sanki Füzulinin heykələ çevrilməyi normaldır da, amma polisin Füzulidən iki qəzəl bilməyi anormaldır (gülür).

- Hekayələrinin təsvirlər, situasiyaların canlandırılması yox, daha çox dialoqlar üzərində qurulmasına səbəb nədir?

Maksimum lakonizmə meyil edirəm

Qan Turalı: “Dünyanın böyük problemlərinin ədəbiyyatla həll olunacağına inanmıram”

“Səs-küy və hiddət” romanı da eyni üsulla yazılıb. Yeni əsas strukturu götürmək deyil, formanı doldurmaqdır. Yazıçı ya üçüncü şəxsin dilindən yazmalıdır, ya birinci, ya da onların sintezində, yazmaq üçün başqa yolumuz yoxdur.

36 dramaturji situasiya var, ondan da kənara çıxmaq olmur, təkcə bu faktlar kifayət edir ki, çənberin necə dar olduğunu anlayasan. Orxan Pamukun “Kafamda bir tuhafıq” romanı da üçüncü şəxsin dilindən danışılır, hərdən

də birinci şəxsin dilinə göndərmələr edilir. Yeni təhkiyə formaları məhduddur. Ona görə də özünə maneə qoymağın tərəfdarı deyiləm, ideyalarımı belli üslublarda yazmaqdan çəkinmərəm.

Bizdə bəzi yazıçılar əlli il bundan əvvəl döviyyədən çıxmış bixətli, üçüncü şəxs təhkiyesindən başqa təhkiyə tanımırlar.

- Demək olar hər hekayəndə, əsərinde başqa əsərlərə “göndərmə”lər var. Kafka hekayəsində “əlyazma qırılır” məsələsinə ironiya etmişən. Çünki hekayədəki pivə məclisində söhbət, “qiyamətə qədər uzana bilər”. Yaxud kitabındakı bioqrafik məlumat (məhkumluq həyatı yaşamayıb) da televiziya verilişlərindəki təqdimatlarla bir ironiya sayıla bilər.

- Yumor odur ki, adi bir şeyə müdaxilə edərsən, nəticədə həmin adi şey baş-ayaq olur. Biz əslində adi, gözdeşən şeylərdə belə yumor, ironiya yarada bilərik. Məsələn, heç kəs kitabının arxasına məhkum olunmağın, yaxud olunmamağın yazmır. Hətta mənim “məhkumluq həyatı yaşamayıb” yazmağım kimlərdəse qıcıq doğurub. Mənə yazmışdılar ki, niyə kitabının arxasına elə yazmışan. Yəhya Kamal İstanbul barədə deyib ki, “Bu şəhərin mayasında bir hüzn var”. Mənim də kitabımın mayasında bir yumor var. Ancaq bu kitabda

dur. Mənim qəlbimdə Karl Marksla Nazim Hikmət, Maksim Qorki ilə Lenin, Budda ilə Selincer bir-birindən uzaqda deyillər. Ədəbiyyat da fəlsəfə kimi dünyanın dərkinə xidmət edir. Məncə, fəlsəfəyə də ironik yanaşılmalıdır, universitetlərdə insanların qabırğasına döşənən kimi fəlsəfə olmamalıdır. Öyləncəli bir fəlsəfə kitabı yazmaq istəyərdəm. Düşünürəm ki, insanı heç bir şeylə yormaq olmaz. Bu gün Vude Alen yeni dövrün brendidir, insan gülməyi bacarmalıdır, ancaq səviyyəli gülməyi. Nədanın yumoru da nadancasına olur.

- “Füzulinin qayıdışı” pyesində Nizami Gəncəvi, Məhəmməd Füzuli, Xurşidbanu Natavan, Mirzə Fətəli Axundov, Cəlil Məmmədquluzadə və Cəfər Cabbarlının obrazını yaratmışan. Bu obrazlarla bağlı ironik situasiyalar dramda yer alıb. Səncə, oxucular tərəfindən heç bir sərt reaksiyanın olmaması artıq klassikləri fərqli tərzdə təqdim edənlərin yaratdığı immunitetin nəticəsidir, yoxsa əsərinin diqqətlə oxunmamağının?

- Hesab edirəm ki, kitab və kitabda yer alan “Füzulinin qayıdışı” dramı kifayət qədər oxundu. Azərbaycan filologiyasının aslarından biri zəng edib o əsərə görə mənə təşəkkür etdi. Mənimçün Füzuli ələ salınası adam deyil, sadəcə, onun da düşə biləcəyi durumları, yeni dövrün faciələrinə qarşı matlığını çatdırmaq istəmişəm. Füzuli əslində ədəbiyyatımızın bel sütunudur, öz dövründən indiyə qədər yüzlərlə şairə təsir göstərmiş. Mirzə Cəlil demişkən, kimə əlinə qələm alıb şeir yazırdısa, Füzuli gəlib dururdu onun qarşısında. Ona qarşı da fərqli münasibət olmalıdır. Əgər Axundov 150 il öncə “Füzuli şair deyil” deyə bilirdisə, biz nəyə görə ona qarşı fərqli düşüncələrimizi dilə gətirməməliyik? Təbii ki, mən təhqirdən söhbət etmərəm. Bir də təbii ki, sən deyən immunitet məsələsi də var. Əslində, bizdən əvvəl klassiklərə qarşı o cür əsərləri yazanda cəmiyyətdə immunitet artır, insanların səbrin sərhədləri genişlənir. Deyək ki, Kamal Abdullanın “Yarımqıç əlyazma” romanından sonra Dədə Qorquda o cür münasibət olan bir əsər yazılsa, artıq insanlarda maraq doğurmayacaq. Çünki ədəbiyyat o mərhələni Kamal Abdulla vasitəsi ilə keçdi. Biz xalq olaraq barbar

- Hekayələri dialoq üzərində qurmağımın əsas səbəbi canlılığı saxlamaqdır. Dialoqlar mətnin ən dinamik yeridir. Təsvirlər yazmaq mənimçün çox asandır, dialoq qurmaq çətindir. İndiyə qədər elə bir oxucu görməmişəm ki, mənim hekayəmi sona qədər oxuya bilməsin. Başdan sona dialoq olan hekayələrim var, onlar bir söhbət kimi də oxuna bilir.

- Tural, sən bir vaxtlar inqilabçı ruhun bədii ədəbiyyatda öz əksini elə bilirəm tam gücüylə, lazımcına tapa bilmədi. Səni o cür mövzulardan uzaq salan nə oldu?

- İndiki dövrdə dünyanın böyük problemlərinin ədəbiyyatla həll olunacağına inanmıram, ona görə də o cür mövzular mənə bədii mətn mövzuları kimi görünür. Ancaq o mövzular da yazılmalıdır, bizim bugünkü problemlərimiz də gələcək oxuculara çatmalıdır, sadəcə, mənə siyasi, sosial mövzular cazibədar gəlmir.

- “Prokurorun üç günü” povesti barədə danışaq. Əvvəla detektivə maraq göstərməyin qəribə göründü. Adətən indi bir çox ədəbiyyat adamı detektivə ya ciddi yanaşmır, ya da ədəbi mətn hesab etmir. İstərdim bu əsəri üslubu, detektivə müraciət etməyindən danışasan...

- Mən o əsəri, tam detektiv hesab eləmirəm. Ancaq əsərdə ən önəmli olan odur ki, detektivin predimenti ədəbiyyatdır. Bu da düşünülüb, “Detektiv ədəbiyyatdır, deyilmi” sualına bir cavab kimi yazmışam. “Prokurorun üç günü” əsərində detektivin əsas prinsipi pozulur: cinayətin üstü açılır. Mən “Prokurorun üç günü” povestimi “postmodern detektiv” adlandırmışam. Detektiv yazmaq çətindir, detektiv mətnlərin oxucuları olduqca diqqətli olurlar, müəllif onlardan həmişə çox bilməlidir. Bir dəfə Aqil Abbas “Allahı qatil edənlər” povestinin əlyazmasını oğluna verib ki, oxuyub fikrini bildirsən. Oğlu polisdir. İki səhifə oxuyan kimi bilib ki, əsərdəki cinayətkar kimdir.